

KARMA DİLLER ve İKİ ÖRNEK: Klasik Osmanlıca ve Kürtçe

Prof. Dr. Ahmet BURAN

Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, aburan@firat.edu.tr

Özet

Bu makalede dil türleri bağlamında “karma diller” ele alınarak, oluşum süreçleri, örnekleri ve özellikleri incelenmiştir. “Klasik Osmanlıca” ve “Kürtçe” karma dil örneği olarak incelenmiş; manzum ve mensur metin örnekleri ile söz varlığı üzerindeki değerlendirmelerle “karma dil” olma durumları tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dil türleri, karma diller, Türkçe, Klasik Osmanlıca, Kürtçe

Mixed Languages

In this article, mixed languages with the process of their formation and their features were investigated by giving examples in the context of kinds of language. The classical Ottoman Turkish and Kurdish were investigated as the examples of mixed languages and they were determined as mixed languages by giving examples in verse and prose styles.

Key words: Kinds of language, mixed languages, Turkish, Klassical Ottoman Turkish, Kurdish

Giriş

Dil, insanların bilme ve bildirişme ihtiyaçlarını karşılayan bir araçtır. İnsan-varlık ilişkisinde dil bilgi aracı, insan-insan ilişkisinde ise bildirişme aracıdır¹. Dilin toplumsal ve kültürel yanı insan-insan ilişkileri, yani bildirişimi sağlama işleviyle ilgili olduğu için, dil daha çok bu boyutuyla bilinmekte ve tanımlanmaktadır. Dolayısıyla F. de Saussure de dili "bildirişimi sağlayan göstergeler dizgesi" olarak tanımlamıştır².

Dili "bir etkinlik" ya da bir "uygulayım" olarak tanımlayanlar, aynı zamanda, dilin statik, doğal bir tanımını yapmanın hayal olduğunu da söylerler³. Nitekim her etkinlik kendi bağlamında gerçekleşir ve her gerçekliğin kendine özgü bir bağlamı ve yapısal görünümü vardır. N. Chomsky ise derin yapıda aynı özelliklere sahip olan dillerin yüzey yapıda dönüştükleri ve değiştikleri kanaatinde⁴.

Nasıl tanımlanırsa tanımlansın bu tanımların hiçbiri dilin temel işlevinin bilme ve bildirişme olduğu gerçeğini değiştirmez. Tabii ki bilme ve bildirişme olayı da akıl ve bilinç ile doğrudan ilgili bir olgudur. Kişisel ve toplumsal olarak insanın varlığı algılama biçimiyle ilgili olduğunu düşündüğümüz dili, niteliklerine göre şöyle tasnif edebiliriz:

1- Doğal Diller:

Bunlara ana dilleri demek de mümkündür. Kendi doğal şartları içinde doğup gelişen bu dillerin, toplumun zihinsel ve sosyo-kültürel dünyası ile sıkı bir bağı vardır. Sesbirim, biçimbirim, sözcük ve cümle gibi dilin temel birimleri bakımından bu diller özgün özelliklere sahiptirler. Aynı zamanda bu diller bir toplumu millet hâline getiren temel kültür değerlerinin de başında yer alırlar. Ortak (standart) diller, ortak dillere dayanan yazı dilleri, lehçe ve ağızlar, bu dil alanı içinde bulunurlar. Ayrıca doğal dillerin çeşitli şekillerde karışması ile oluşan ve “karma dil” denilen diller de vardır. Bu dilleri biraz sonra daha geniş bir şekilde incelemeye çalışacağız.

2- Yapma Diller:

Bir ya da daha çok kişinin, çeşitli dillerin söz varlığından ve kurallarından yararlanarak yaptıkları dillerdir. Bu tür diller, farklı dillerle konuşan insanların anlaşmazlık sorununu gidermek amacıyla yapılmışlardır. Bilinen ilk örneği Mehmet Muhiddin tarafından yapılan ve 1580 tarihli bir mecmuada özellikleri gösterilen Balibilen adındaki dildir. Daha sonra dünyada 500 dolayında yapma dil denemesi olduğu bilinmektedir. Volapük, İdo, Universal ve Occidental gibi örnekleri arasında en tanınmış Esperanto'dur.

¹ Günay Karaağaç, *Dil, Tarih ve İnsan*, Ankara 2002, s. 9

² F. de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri* (Çev. Berke Vardar), İstanbul 1988, s. 46

³ Pierre Achard, *Dilsel Toplumbilim* (Çev. Deniz Kırımsoy), İstanbul 1993, s. 37

⁴ N. Chomsky, *Dil ve Zihin*, Ankara 2001, s.173-236

3- Özel Diller:

Belli bir sosyal grup arasında olduğu için "**sosyolekt**" terimi ile ifade edilen bu dillere "grup dili" ya da "özel dil" denmektedir. Sosyolekt "birey üstü dil dizgesinin, bir dilbirliğinin üyelerinden bir grup tarafından karakteristik kullanılışı"⁵ biçiminde tanımlanmaktadır.

Kimi meslek mensupları, sosyal ve siyasal gruplar ile yaş grupları arasında böyle diller oluşabilmektedir.

Bir gruba mensup kimselerin, kelimelerin yapı ya da anlamlarını değiştirerek oluşturdukları diller de vardır. Bunlara **jargon** diyoruz. Jargonlar da özel diller arasında yer alır. A. Caferoğlu'nun ilk defa tespit ettiği "Erkilet çerçilerinin gizli dili" ya da "kuş dili" olarak bilinen ve çeşitli şekilleri olan anlaşma araçları jargon örnekleridir⁶.

Argoyu da özel diller arasında değerlendirmek mümkündür. Argo, çeşitli grupların kendi aralarında anlaşmayı sağlamak için ortak dilin kelimelerine farklı anlamlar yükleyerek oluşturdukları, sanatlı, nükteli bazen de kaba ve müstehcen dildir⁷.

Dil İlişkileri

İnsanlar topluluklar hâlinde yaşarlar. Toplu hâlde yaşayan insanlar arasında bildirişim kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Nitekim, dil de insanın bu ihtiyacından doğmuştur. Aynı toplumun üyeleri arasında iletişim ve bildirişim nasıl bir ihtiyaç ve gereklilikse, topluluklar, milletler arası iletişim ve bildirişim de bir ihtiyaçtır. Tarihte aynı coğrafyayı paylaşan, iç içe ya da yan yana yaşayan topluluklar arasında, komşuluk, ticaret, turizm ve kültürel ilişkiler dolayısıyla dil ilişkileri de gerçekleşmiştir.

Günümüzde, çağdaş iletişim teknolojileri dolayısıyla, artık mesafe kavramı ortadan kalktığı için, sadece yakın komşu ülkelerin dilleri ile değil, dünyanın herhangi bir yerindeki diller ile de ilişkiler kurulabilmektedir.

Diller arası ilişkide, her dil, bir diğerinden çeşitli unsurlar alır veya verir. Bu alış verişin temelinde ise iki ana öge vardır: "**İhtiyaç/bilgi**" ve "**moda/özentî**". Bir dil diğer dillerden ihtiyacı dolayısıyla "bilgi alıntıları" yapabilir. Bilgi alıntıları alıcı dile yeni bir kavram getirirler. Bu yüzden de genellikle kalıcı olurlar ve girdikleri dilin söz varlığı içinde uzun süre yaşayabilirler. Moda ve özentî alıntıları ise, bir ihtiyaçtan kaynaklanmayan ve alıcı dilinkavram dünyasına fazla bir şey katmayan alıntılardır. Bu tür alıntılar uzun ömürlü olmazlar, genellikle kısa bir süre içinde kullanımdan düşer ve unutulurlar⁸.

Diller arası ilişkide alıntının yönü, genellikle, üst kültürden alt kültüre, yönetenden yönetilene, merkezden taşraya, üretenden tüketene doğrudur. Bu esaslar içinde alıntıları kaynakları bakımından üç bölüme ayırmak mümkündür.

Ödünç Kelimeler: Daha çok aynı dil ailesi ya da aynı dilin çeşitli katmanları arasındaki iç alıntılardır. Bu tür alıntılarda alınan kelimeler ses, şekil ve anlam yönünden hiçbir değişikliğe uğramazlar. Dillerin beslendiği bu kaynaklar "dillerin hayat damarları" olarak değerlendirilir.

Melez Kelimeler: Bunlara dış alıntılar diyoruz. Alıntıların en yaygın biçimidir. Bu tür alıntılarda, alınan kelimelerin ses ve anlam yapılarında değişiklikler olur; genellikle alıcı dil onu kendi yapısına uydurur: narduban > merdiven, skala > iskele gibi.

Anlam Aktarması: Alıntılardaki yerleştirmenin "en uç" noktasını oluşturan bu tür alıntılarda, kelimenin anlam yapısı alıcı dilin kendi unsurlarıyla karşılaşır⁹. Cold war = soğuk savaş, le mur du son = ses duvarı, prendre du soup = çorba almak

⁵ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim-I*, Ankara 1987, s. 87

⁶ Zeki Kaymaz, *Türkiye'deki Gizli Diller Üzerine Bir Araştırma*, İzmir 2003, s. 111-130

⁷ Doğan Aksan, *age*, s. 80-92

⁸ Günay Karaağaç, *age*, s. 97-100

⁹ Günay Karaağaç, *age*, s. 103-106

Karma Dil Nedir?

Ve Yehova, "Bunların hepsi tek kavim" dedi. "Konuştukları dil aynı, giriştikleri işi yarıda bırakacağına benzemiyorlar. Gelin de toprağa inelim, dillerini ayıralım şunların. Birbirlerini anlayamaz olsunlar." dedi.

(Osmanlıca lisan-ı muhtelit, İng. mixed Language, Alm. mischsprache, Fr. Langue mixt)

Efsaneye göre, Hz. Adem'den Babil'e kadar insanlar, kusursuz olduğu kabul edilen bir tek dili biliyor ve kullanıyorlardı¹⁰. Günün birinde Tanrılık iddiasında bulunan Firavun göğe yükselen bir kule yaparak Tanrı'yı yakalamaya karar verir. Kule inşaatı devam ederken, Tanrı "Bunların dillerini karıştırıyım da birbirlerini anlamaz olsunlar; kendi aralarında kavgaya tutuşsunlar ve benimle uğraşmaktan vazgeçsinler" der. Tanrı dediğini yapar, dillerini karıştırır ve insanlar birbirini anlayamazlar; kendi aralarında kavgaya başlarlar ve böylece Tanrı ile uğraşmaktan da vazgeçerler.

Tevrat kaynaklı bu efsaneye göre dillerin karışması ve farklılaşması, dolayısıyla da çoğalması, bu olay ile başlamış ve bu tarihten sonra gelişmiştir.

Bu rivayetin gerçekliği konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak, günümüzde genellikle iki ya da daha çok dilin çeşitli tarihî, coğrafi, siyasî ve kültürel sebepler ile karışmasından meydana gelen bazı karma dillerin varlığını biliyoruz. "**Karma dil**", "**vernaküler**" ya da "**sınır dilleri**" denilen bu tür dillere, batılı araştırmacılar niteliğine ve gelişme düzeyine göre, "**Sabir**", "**Pidgin**" ya da "**Creol**" adını vermektedirler.

Türkiye'de yayımlanan bazı sözlüklerde de karma diller hakkında bilgiler verilmektedir:

Berke Vardar, karma dilleri şöyle tanımlamaktadır: "Çeşitli dillerin karışmasından oluşmuş dil. Karma diller, yeterince gelişmemiş bir aşamada bulunan çeşitli toplulukların, ülkelerine gelen gelişmiş topluluklardan bireylerle daha kolay ilişki kurabilmek,, alış veriş yapabilmek vb. nedenlerle onların dillerinden büyük ölçüde öğe almaları sonucu oluşmuştur. Akdeniz yöresinde rastlanan Fransızca ve Provensça, İspanyolca ve Katalanca, İtalyanca ve Arapça karışımı Sabir dilleri tecimle ilgili olarak yaratılmış, sınırlı bir alana özgü, kısıtlı birleşim kuralları olan anlaşma araçlarıdır. Ana dili olarak kullanmazlar. Sabir terimi başka yörelerde rastlanan benzer anlaşma yöntemleri için de geçerlidir. Picin ise İngilizceyle Uzak Doğu dilleri (özellikle Çince) arasındaki ilişkilerin ürünüdür ve Sabir'den çok daha gelişmiş bir yapısı sözlüğü vardır. Kreoller, çeşitli toplumsal ve tarihsel nedenlerle ana dili düzeyine yükselmiş karma dillerdir. Haiti'de, Martinique'te, Guadeloupe'ta Fransız kreolleri, Jamaika'da İngiliz kreolü konuşulur. Portekiz, Hollanda kreolleri de vardır¹¹."

Mehmet Hengirmen, "Çeşitli toplumsal etmenler sonucu iki veya daha fazla dilden alınan öğelerin ortak kullanımına dayanan, zamanla kendilerine özgü bir yapı kazanmış olan diller¹²" şeklinde; Ahmet Topaloğlu, "Genellikle medeniyet bakımından alt seviyede bulunan toplulukların, ilişki kurdukları üst seviyedeki milletlerin dilinden aldıkları türlü öğelerle meydana getirdikleri dil¹³"; Atakan Altınörs, "Kültürler arası etkileşim yoluyla, iki ya da daha fazla dilden alınan öğelerin ortak kullanımına dayanan ve zamanla kendine özgü bir yapı kazanmış olan dil¹⁴"; Zeynep Korkmaz ise "Çeşitli dillerin karışmasından oluşan dil; daha kolay anlaşabilmek amacıyla, aşağı bir uygarlık düzeyinde bulunan toplulukların ilişkide buldukları veya bir arada yaşadıkları üstün uygarlıktaki toplulukların dillerinden aldıkları türlü öğelerle meydana getirdikleri karma dil. Akdeniz'deki Sabir, Çin sularındaki Pidgin English, Pasifik'teki Beach-la-Mar dilleri ve yerli Amerikan dillerinden Chinook dili ile karışmış İngilizceden oluşan Chinook İngilizcesi gibi. Bunlarda jargon ve Lingua franca nitelikleri vardır¹⁵" şeklinde açıklamaktadır.

Karma Dillerin Oluşum Süreci

Özellikle "melez kelimeler" ve "anlam aktarması" başlıkları ile belirttiğimiz alıntılar, sayı ve kullanım sıklığı bakımından ileri bir düzeyde olursa, dilin yapısı, mantığı bozulmakta ve söz konusu dil yavaş yavaş değişmektedir. Bu değişim bazı hâllerde millî dili bütünüyle yok edebilmektedir.

¹⁰ Umberto Eco, *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışları* (Çev. Kemal Atakay), İstanbul 1995, s. 82-83

¹¹ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1998, s. 134-135

¹² Mehmet Hengirmen, *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1999, s. 241

¹³ Ahmet Topaloğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1989, s. 96

¹⁴ Atakan Altınörs, *Dil Felsefesi Sözlüğü*, İstanbul 2000, s. 48

¹⁵ Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 96

Nitekim A. Millet "Psikologie du Langue" adlı eserinde geri kalmış milletlerin önce iki dilli olduklarını, daha sonra da dillerini kaybettiklerini yazar.

Joseph Vendryes "Conferences de Institut de Linguistique de Universite de Paris" eserinin 1933'te çıkan "La Mort de Langues" (Dillerin Ölümü) adlı konferansında dillerin ölüm sebeplerini şöyle açıklamaktadır:

1. Güçlü ve hakim bir dilin millî dili yavaş yavaş sömürmesi
2. Bozuk dilli yeni kuşaklar oluşurken özgün dili konuşan insanların ölüp gitmesi
3. Gramerinin unutulması dolayısıyla dil bünyesindeki bozulma
4. Faydalı bir yabancı dile aşırı ilgi gösterilmesi
5. Yeni bir yabancı dili öğrenen kuşakların ana dilini ihmal etmesi
6. Millî dil ile birlikte öğrenilen faydalı yabancı dil dolayısıyla çift dilli bir toplum hâline gelmek ve zamanla faydalı yabancı dilin galip gelerek millî dili saf dışı bırakması
7. Başta dil olmak üzere, millî kurumların taklitçilik yüzünden tahrip olması ve aydınların gafleti yüzünden ana dilinin kaba, aşağılık bir halk ve köylü dili sayılması
8. Millî dilin edebiyattan ve edebî yetenekten yoksun kalması
9. Millî dil ile yabancı dilin rekabeti sırasında halkın millî dile sahip çıkmaması
10. Çeşitli sebeplerle dilin ses yapısının bozulması ve telaffuz bozuklukların ortaya çıkması
11. Yabancı ve yanlış türetmeler yüzünden millî dilin söz varlığı ve yapım sisteminin bozulması ve dilin tarihselliğinin tahrif edilmesi
12. Dilde hayata, çağa uyma ve hayatı ifade etme imkanının kalmaması
13. Konuşma dilinin yazı dili hâline gelmesi
14. Ana dilinin çöküşü, yok oluşu karşısında toplumun top yekun ilgisiz kalması.

Bu on dört maddede özetlenen sürecin sonunda, kutsanan, önemsenen faydalı görülen dil ya da diller karşısında işlevsiz kalan millî dil, Rene Balibar'ın ifade ettiği gibi, "kendisinin diğer dillerden farklı olduğunu gösteremez ve aralarındaki ilişkiyi tanımlayamaz" hâle gelir¹⁶. Farklılığını gösteremeyen ve diğer dillerle ilişkisini tanımlayamayan diller, ya bütünüyle yok olur ya da başka dillerle karışarak karma diller hâline gelirler.

Tarihte varlığı bilinen ancak bugün yaşamayan onlarca kavim vardır. Bu kavimler, topluca ve birdenbire yok olup gitmemişlerdir. Dilleri ve dolayısıyla kimlikleri değiştiği için başka isimlerle ve başka dilleri kullanarak yaşamaya devam etmişlerdir. Yakın tarihimizde de dil değiştiren birçok topluluk mevcuttur. Örneğin J. Deny "Les Langues du Mond" adlı eserinde Samoyetçe konuşan Kamassi taifesinin 1840'tan itibaren Türkçenin Kaça lehçesini, 1890'dan sonra da Rusça konuştuklarını ve yaklaşık seksen yıl içinde iki defa dil değiştirdiğini belirtmektedir. Bulgar Türkleri, Slav Bulgarcasını benimsemiş ve kendi dillerini tamamen kaybetmişlerdir. Memluklar da artık tamamen Arapça konuşmaktadırlar. Lars Johanson, Tofaca konuşan topluluğun iki yüzyıl önce Samoyetçe konuştuğunu yazmaktadır¹⁷.

Karma diller, çok dilliliğin yaşandığı coğrafyalarda, ortak bir anlaşma aracı, "Lingua franka", geçer bölge dili olarak ortaya çıkarlar. Akdeniz'deki Sabir, Çin sularındaki Pidgin English, Pasifik'teki Beach-la-Mar, Amerika'daki Chinook İngilizcesi; New York'taki Porto Rikoluların kendi aralarında kullandıkları ve İngilizce ile İspanyolcanın karışımından meydana gelen dil, Kamerun'un Fransız ve İngiliz yönetimi altında kalan bölgelerinde oluşan Kreoller ve Malta adasında Arapça ile Latin dillerinin karışımından meydana gelen Maltaca gibi birçok dil bu bağlamda söz konusu edilebilir. Yine Fransa ile Almanya arasındaki Alsace Lorraine yöresi ile Avusturya ile İtalya arasındaki Trentino Alto Adige yöresinde de karma diller kullanılmaktadır.

Pierre Achard, karma dillerin Sabir ve Pidginden daha ileri bir düzeyini temsil eden Kreollerin oluşum süreçlerini şöyle izah etmektedir:

"1. Aşama: Yabancı dille konuşan bir A grubu, bir B durumunda, kendi diliyle iletişim kurmayı dener. Bu değişimler düzenliyse, işlevselliği aza indirgenmiş bir dil ortaya çıkar. Söz dağarı fakir, biçimbilgisi ve sözdizimi basit olan bu dile, "Pidgin" veya "Sabir" adı verilir.

2. Aşama: A ve B arasındaki ilişkiler yoğunlaşırsa Pidgin karmaşıklaşır. Eğer A, birbirlerinden belki de uzak olan B1, B2, vb. gruplarla aynı biçimleri kullanırsa Pidgin iletişim dili hâline gelir. Bu aşamadaki mantık, bu tür bir değişkene bir görünürlük kazandırır. Bu görünürlük 1. aşamada yoktur.

¹⁶Pierre Achard, *age.*, s. 49

¹⁷Lars Johanson, *Türk Dili Haritası Üzerinde Keşifler* (Çev. Nurettin Demir-Emine Yılmaz), Ankara 2002, s.34

2. Tekrar Aşama: Daha önce iletişim dili durumunda olan A dili yayılımındaki önceliği kaybeder ve A sicili B ile birçok şekilde birleşerek A1, A2 gibi değişkenlerin doğmasını sağlar.

3. Aşama: Bir A değişkeni, bir B durumunda , C alt kümesinin "anadili" durumuna geçer. İşlevler bütünü oluşmasa da (çok dillilik savına göre) artık C olarak adlandırılabilir A değişkeni bir "kreol" olacaktır. (Bu durumda 3. aşama bir dekreolleşme ya da doğuş aşaması olarak adlandırılabilir).

4. Aşama: Dil bütünlüğü içinde C, bir değişken olarak ele alınabilir. (A ile çift dillilik açısından ilişkisini sürdürse bile). Bu durumda C karmaşıklaşır ve Kreol konumundan çıkar. Toplumsal olarak, 2. aşamadaki bir değişken Pidgin, 4. aşamadaki bir **değişken** de Kreol adını alır. Bilimsel sınıflandırmalar ve toplumsal sınıflandırmalar arasında bir sapma vardır¹⁸.

Karma Dil Olarak “Klasik Osmanlıca” ve “Kürtçe”

Bizim coğrafyamızın en büyük karma dilleri "Klasik Osmanlıca" ve onun yeterince gidemediği coğrafyalarda "Kürtçe" ve "Zazaca"dır.

Bilindiği gibi, yabancı yapısal öğeleri yoğun biçimde kopyalayan diller, genellikle tehlike altındadır. Bu dillerin başka dillerden kopyaladıkları yapısal öğeler, dilin gramer mantığını ve işleyişini bozarak onu karma dil hâline getirirler. Bu durum daha da ilerler ve dilin bir sosyal işlevi kalmazsa, o zaman dil bütünüyle ortadan kalkar ve yerini yeni ve farklı bir dile bırakır.

Türklerin İslamiyeti kabulü ile başlayan süreçte Arapça ve Farsçanın kutsanması, bilim, din, edebiyat ve devlet dili olarak daha çok bu dillerin tercih edilmesi ve Türkçenin kaba, zayıf ve kötü bir köylü dili olarak görülmesi, Türkçede önemli bir sosyal işlev kaybı oluşmasına sebep olmuştur. Çok yoğun bir yapısal öge kopyalaması ile birlikte, bilgi alıntılarının yanında moda ve özentî alıntlarıyla, sayı ve sıklık bakımından yabancı öğelerin belirleyici olması sonucunda Türkçede “Klasik Osmanlıca” adı verilen bir yazı dili dönemi yaşanmıştır. Bu dönem ve anlayış içinde yabancı öğeler, Türkçenin kimliğini değiştirmiş ve söz varlığı ile gramer özellikleri bakımından karma bir dil hâline gelmesine sebep olmuştur.

Osmanlıca:

Osmanlı devleti içinde kullanılan dili iki bölümde değerlendirmek gerekir. Biri halkın kullandığı günlük ve edebî dildir. Bu dili Yunus Emre'de, Dede Korkut'ta, Pir Sultan Abdal'da, Dadaloğlu'nda; atasözlerinde, deyimlerde, masallarda, bilmecelerde, ninnilerde, tekerlemelerde, türkülerde görmek mümkündür. Türkçenin kimlik ve varlık mekânları olan bu anonim ve ferdî halk edebiyatı mahsullerinde Türkçe bütün sadeliği ve güzelliğiyle korunmuştur.

İkincisi ise "Klasik Osmanlıca" dediğimiz "edebî dil"dir ki, bu dil, söz varlığı ve gramer kuruluşları bakımından tam bir “karma” dil karakterindedir. Özellikle divan edebiyatında kullanılan bu dilden seçtiğimiz biri manzum, diğeri mensur iki örneği burada incelemek istiyorum

Manzum örnek:

Ey tab-ı hüsnün afet-i nîrûy-ı âfitâb
Haclet-pezîr-i reng-i rûhun rûy-ı âfitâb

Nailî

"Ey güzelliğin, parlaklığın, güneşin ışığının gücünü yok eden sevgili! Senin yanağının rengi utançtan güneşin yüzünü kızartır."

Kelimelerin dillere göre dağılımı:

T(1)

Ey

¹⁸Pierre Achard, age., s.45-46

Ar. (2)

hüsn
haclet

Far (8)

tâb

âfet
nîrûy
âfitâb
pezîr
renk
ruh
rûy

Tamlamalar:

tâb-ı hüsn (Far.+Ar. kelimelerle Farsça tamlama)

âfet-i nîrûy-ı âfitâb (Farsça tamlama)

haclet-pezîr-i reng-i ruh (Ar.+Far.+Far.+Far. kelimelerle Farsça tamlama)

ruy-ı âfitâb (Farsça tamlama)

Ekler

hüsnün (hüsn Arapça, "ün" eki Türkçe)

ruhun (ruh Farsça, "un" eki Türkçe)

Mensur örnek:

"Te'affün-i hevâ-yı şî'âb ve harâret-i rîk-i Batha'dan gül-i nev-bahâr-ı ömr-i nâzenîn olan etfâl-i nâz-perver ve hurd-sâli hevâ-zede-i sumûm-ı helâk olmaktan sakınırlardı".

Veysî, Dürretü't-Tac

"Yolların (sokakların) havasının kokusundan ve Mekke'nin kumlarının sıcaklığının ömürleri nazlı ilkbahar gülü olan nazla beslenmiş çocuk ve gençlerini) öldürücü zehir gibi olan hava vurgunundan korurlardı".

Kelimelerin dillere göre dağılımı:**Tür.(3)**

olan
olmaktan
sakınırlardı

Ar. (8)

ömr
etfâl
sumûm
helâk
te'affün
harâret
Batha (Mekke)
şî'ab

Far. (8)

hevâ
gül
nev-bahâr
nâzenîn
nâz-perver
hurd-sâl
hevâ-zed
rîk

Tamlamalar:

te'affün-i hevâ-yı şî'âb (Ar. + Far. + Ar. kelimelerle Farsça tamlama)

harâret-i rîk-i Batha (Ar. + Far. + Ar. kelimelerle Farsça tamlama)

gül-i nev-bahâr-ı Ömr-i nâzenîn (Far. + Far. + Ar. + Far. kelimelerle Farsça tamlama)

etfâl-i nâz-perver (Ar. + Far. kelimelerle Farsça tamlama)

hurd-sâl (Farsça)

hevâ-zede-i sumûm-ı helâk olmak (Far. + Ar. + Ar. + T. kelimelerle Farsça tamlama)

Ekler

Batha'dan(Batha Arapça, "dan" eki Türkçe)

olan (ol-an Türkçe)

olmaktan (ol-mak+dan Türkçe)

sakınırlardı (sakın-ur-lar-dı)

Görüldüğü gibi kelimeler, ekler, tamlamalar bakımından neredeyse bütünüyle, cümle mantığı bakımından da büyük oranda farklılaşmalar görülmektedir. Arapça, özellikle edebî eserlerde kelime seviyesinde yer alırken, Farsça kelime, tamlama ve kısmen de cümle bakımından bu ortak yapıda yer almaktadır. Türkçe ise az sayıda kelime, ki bunların çoğu da yardımcı fiildir, biraz da ek olarak yer almaktadır.

Kürtçe:

Kürtçe, yazı dili geleneği olmadığı için standartlaşmamış ve adeta Osmanlıca'nın halk ağızlarındaki kullanımını temsil eden bir karma dil görünümüne bürünmüştür. Kürtçenin gramer yapısındaki karmaşıklığı daha önce yazdığımız kimi yazılarımızda da belirtmiştik¹⁹. Söz varlığı konusunda bugüne kadar çok sayıda çalışma yapılmış ve yayınlanmıştır²⁰. Bu çalışmalarda genellikle Kürtçenin söz varlığının karma olduğu da ortaya konmuştur. Biz burada Rusya Bilimler Akademisi tarafından yayınlanan “*Kürt Dilinin Etimolojik Sözlüğü*”²¹nü esas alarak Kürtçenin söz varlığı üzerinde özet bir değerlendirme yapmaya çalışacağız. Söz konusu sözlüğün birinci cildinde yer alan 3499 kelimenin 3435’i -aşağıdaki tabloda görüleceği gibi- başka dil ve lehçelere aittir. Kalan 64 kelimenin kökeni ise açıkça belirtilmemiştir.

Kökeni açıkça belirtilmeyen kelimeler şunlardır: “*agana, agin, angutin, ar, araj, armuş, avir, azap, angir, adine, alandin/alın, argun, arşil, axinin, /axin, balangaz, balgar, ban, band, baş, bawbaw, bahir, balara, bani, bebaxti, bicang/picang, bilçasura/bilçazarda, bilur, biriyan, çandi, çip, çopi, çam, çavbal, çeli, çirusin, çük, dafa, dasalat, do, danin, derav, dolidang, du, existin, ejgar, farzik, firkas, fig, firangula, gavizin, girov, gornapişik, herati, hamez, hajin, kurdunda, kaşkalan, kelak, kotan, mahjub, mamik, mar*” Bu kelimelerden bir bölümünün kökeni ya da Kürtçeye hangi dilden geldiği bellidir. Mesela, *du* kelimesi Farsçadan Kürtçeye geçen iki anlamındaki sözdür. Dolayısıyla bu kelimelerin de önemli bir kısmının kökeni başka dillerdir.

Aslında, binlerce kelime arasında birkaç kelimenin kökenini bilinmemesi ya da bulunamaması tek başına bir anlam ifade etmez. Özgün bir dilden bahsedebilmek için, söz konusu dilin, “*dilin temel birimleri*” dediğimiz “*sesbilgisi, yapıbilgisi, söz varlığı, cümle bilgisi ve vurgu*” gibi beş esas bakımından özgün olması gerekir. Kürtçe bu beş esas bakımından özgün değildir. Sesleri ve ses sistemi, yapısal özellikleri ve ekleri, söz varlığı ve cümle yapısı itibarıyla kendisini oluşturan dillerin özellikleri dışında hiçbir özgün özelliğe sahip değildir. Türkiyede bu konuda yapılan çalışmalara atıfta bulunmak çoğu zaman kabul görmediği için, ben dilcilik konusunda otorite sayılan Rusya Bilimler Akademisinin bir çalışmasına atıfta bulunmak istiyorum. Rusya Bilimler Akademisinin yayınladığı Kürt Dilinin Etimolojik Sözlüğüne göre, Kürtçenin söz varlığının dillere göre dağılımı şöyledir:

	A	Á	Ä	B	Ç	D	Ê	F	G	γ	H	X	İ	Ī	J	K	Ḳ	L	M	TOP	YÜZDE
ARAP.	101	97	53	91	6	78	4	84	5	29	100	81	51	80	88	6	52	52	349	1407	%40,96
FARS.	52	9	93	134	74	130	4	29	99	7	58	9	1	5	41	37	109	31	82	1004	%29,23
TÜRK.	20	4	58	87	85	61	10	19	37		7	5	1	9	8	14	57	9	15	506	%14,73
YUN.	3		2			1	1	3				1				3	3		1	18	%0,52
ERM.	1		10	5	9	3			7		5				2	10	16		8	76	%2,21
RUS			1	1																2	%0,06
AZER.			2	3													1	1	1	8	%0,23
ES.İR.	3	5	14	88	13	38	1	2	26		21	6		1	8	14	21	8	35	304	%8,85
İT.				2																2	%0,06
AV.				4		1	1		3											9	%0,26
LUR.				1													2		1	4	%0,12

¹⁹ Ahmet Buran, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar II-Ağızlar-*, Ankara 1992

²⁰ Tuncer Gülensoy, *Kürtçenin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1994

²¹ P. L. Tsabolov, *Etimologičeskiy Slovar Kurdsogo Yazıka- Tom 1*, Moskva 2001

TALCA				5		1				3		2				1	2	1		15	%0,44	
FA.AĞ				10	1	2				4	4					7	5	3	2	38	%1,11	
GÜR.				1	1	1				5			1			1				10	%0,29	
LASG.				1																1	%0,03	
AVR.					2															2	%0,06	
ES.Hİ.						2				1										3	%0,09	
PARF.						1														1	%0,03	
ALM.						1														1	%0,03	
ARA.						2												2		4	%0,12	
SOR.						2														2	%0,06	
LAT.									1									1	1	3	%0,09	
ÇİN.									1											1	%0,03	
OSET.									1								1		1	3	%0,09	
SANS.										1		1					1			3	%0,09	
BEL.										1						1				2	%0,06	
AFG.												1								1	%0,03	
BAHT.														1						1	%0,03	
SEM																		1		1	%0,03	
HUNS.																			1	1	%0,03	
Hİ.AV									1							1				2	%0,06	
																					3435	100,00

Görüldüğü gibi Rusya Bilimler Akademisi tarafından hazırlanan *Kürt Dilinin Etimolojik Sözlüğü*'ne göre Kürtçenin söz varlığının % 99'dan fazlasının kökeni başka dillerdir. Başka dillerden gelen kelimelerin % 40.96'sı Arapça; % 39.09'u Farsça(<Farsça %29.23, + Eski İranca %8.85 + Fars Ağızları %1.11) ; %14.96'sı da Türkçedir. (Türkçe %14.73 + Azerice<%0.23). Bu üç dilden alınan kelimelerin toplamı yaklaşık olarak % 95'tir. % 2.21'lik Ermenice kelimeyi de katarsak bu oran %97'ye yükselmektedir. Daha küçük oranlarda kelimesi olan dilleri de katınca bu oran %99'u geçmektedir. Bu, bizim tespitimiz değil, Rusya Bilimler Akademisi tarafından hazırlanan *Kürt Dilinin Etimolojik Sözlüğü*'nün yaptığı etimolojinin ortaya çıkardığı bir sonuçtur.

Yukarıda ortaya konan gerçeği metinler üzerinde göstermek için, biri manzum, diğeri mensur iki örnek metni burada incelemek istiyorum.

Manzum örnek:

Kürtçesi:

Hendan bı ke hunçeya dehane
Nâlan ke hezare dasitane

(Mem u Zin, s. 228)

Farsçası:

handân be kun gonca-i dehân
nâlân be kun hezâr dâsitân

Kelimelerin dillere göre dağılımı:

Ar.

T

	bı ke (be kun)	hezar
	hunçe (gonca)	dasitan
<u>Far. (7)</u>	dehan (dehân)	
hendan (handân)	nalan	

Tamlamalar:

hunçeya dehane (gonca-i dehân, Farsça)

hezare dasitane (hezar-ı dâsitân, Farsça)

Kürtçesi:

nam ü neseba hwe hun ayan kın
sırta dile bo mera beyan km

(Mem u Zin)

Farsçası:

nâm ü neseb-i hod tu ayan kun
sırr-ı dil-e bo mera beyân kun

Kelimelerin dillere göre dağılımı:

<u>T</u>	<u>Ar.</u>	<u>Far.(9)</u>
		nam
		hwe (hod)
		eyan (ayan)
		kın (kun)
		sır
		me ra (ma ra)
		dil
		beyan

Tamlamalar:

nam ü neseba hwe (nâm ü neseb-i hod, Farsça)

sırta dile bo (sırr-ı dil-i bo, Farsça)

Mensur örnek:**Kürtçesi:**

Wi lı ser reki ne aw heye ne çamor, we erdê hışkda korpiyek çekiriye.

Türkçesi:

Ne su ne çamur olan o yolun üstünde, o kuru yerde, bir köprü yapmış.

Farsçası:

Seri an rah ne ab hest ne gil u der cay-i huşk peli kerde.

Kelimelerin dillere göre dağılımı:**T(4)**

ne
çamor
korpi (köprü)
he (he, evet, var)

Ar.(1)

erd (arz)

Fars.(7)

wi (u/vey)
ser
rek (reh ki)
kın (kun)
aw (ab)
hışk (huşk)
çékiriye(çe-kerden)

Tamlamalar:

erde hışkda (arz-ı huşk: Ar. + Far. kelimelerle Farsça tamlama)

Ekler:

hışkda (hışk Farsça (<huşk) kelime, "da" Türkçe ek) korpiyek
(köprü (Türkçe)+yek (Farsça))

Sonuç

Görüldüğü gibi karma diller, sadece Avrupa dilleri ile ilişkide olan diller arasında değil, dünyanın her yanında meydana gelebilmektedir. Uzun süreli kullanımları sonucunda kreol durumunu aşmış, kendine has kurallar geliştirerek edebiyat ve bilim dili hâline de gelebilmektedirler. Ancak her hâlükârda bu diller ve bu dilleri konuşan topluluklar tek kökenli (homojen) değil, çok kökenli (heterojen) bir karaktere sahiptirler. Kürtçe ağırlıklı olarak Arapça, Farsça ve Türkçeden oluştuğu gibi, Kürtler de köken bakımından Arap, Fars ve Türk kökenli topluluklardan oluşmaktadır.

Osmanlıca ile Kürtçenin eş zamanlı ve benzer bir karışım ve oluşum süreci vardır. Osmanlıca daha çok yazı dili olarak, Kürtçe ise konuşma dili olarak kullanılmıştır²². Arapça-Farsça ve Türkçe ile diğer bazı dillerin kesişme noktasında (sınır bölgelerinde), çok dilliliğin kaçınılmaz sonucu olarak, bir dil karışması meydana gelmiş ve Kürtçe bu coğrafyada bir geçer bölge dili (Lingua franca) hâline gelmiştir. Devlet, bilim ve edebiyat dili olmadığı hâlde, birçok topluluğun Kürtçeyi benimsemesi ve zamanla asıl dillerini terk etmesi ise, Kürtçenin basit kurallara dayanan ve kolay öğrenilen “geçer bölge dili” olmasıyla ilgilidir. Yukarıda verdiğimiz örnekler, gramer özellikleri ve söz varlığı bakımından bu karmaşıklığı açıkça göstermektedir.

KAYNAKLAR

Ahmet Buran, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar II-Ağızlar-*, Ankara 1992

Ahmet Topaloğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1989

Atakan Altınörs, *Dil Felsefesi Sözlüğü*, İstanbul 2000

Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1998

²²Tuncer Gülensoy, *Doğu Anadolu Osmanlıcası-Etimolojik Sözlük Denemesi-*, Ankara 1986

- Doğan Aksan, *Her Yönuyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim-I*, Ankara 1987
- F. de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri* (Çev. Berke Vardar), İstanbul 1988
- Günay Karaağaç, *Dil, Tarih ve İnsan*, Ankara 2002
- Lars Johanson, *Türk Dili Haritası Uzerinde Keşifler* (Çev. Nurettin Demir-Emine Yılmaz), Ankara 2002
- Maurice Olender, *Cennetin Dilleri* (Çev. Dost Kitabevi), Ankara 1998
- Mehmet Hengirmen, *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1999
- N. Chomsky, *Dil ve Zihin*, Ankara 2001
- Pierre Achard, *Dilsel Toplumbilim* (Çev. Deniz Kırımsoy), İstanbul 1993
- P. L. Tsabolov, *Etimolojiçeskiy Slovar Kurdskogo Yazıka- Tom 1*, Rossiyskaya Akademiya Nauk, Institut Vostokovedeniya, Moskva 2001
- Umberto Eco, *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışları* (Çev. Kemal Atakay), İstanbul 1995
- Tuncer Gülensoy, *Doğu Anadolu Osmanlıcası-Etimolojik Sözlük Denemesi-*, Ankara 1986
- Tuncer Gülensoy, *Kürtçenin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1994
- Zeki Kaymaz, *Türkiye 'deki Gizli Diller Üzerine Bir Araştırma*, İzmir 2003
- Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992